

milliyetçi siyaset ve MHP'nin çatışkıları

Emre Arslan*

özet

Türkiye'de milliyetçi siyasetin taşıyıcısı olan MHP, 12 Eylül 2010 tarihindeki referandumda en güçlü olduğu bölgelerde tabanının iktidar partisi AKP'nin etkisi altında kalmasına engel olamamış ve beklediğinin aksi bir sonuç almıştır. Bu referandum, köken söylencelerini temel alan aşırı milliyetçi ve faşist bir ideolojiye sahip olan MHP'nin özellikle iki önemli çatışkısını gözler önüne sermiştir. İlk olarak, MHP devleti yüceltip, onun gücüyle siyasi güç kazanırken, aynı zamanda devletin karşısında kendine ait bir kimlik geliştirememenin siyasi zafiyetlerini de yaşamaktadır. İkinci olarak, parti belli tarihsellik ve yerelliklerde İslami öğeleri kullanarak kitleleri harekete geçirebilirken, İslam ve Türklük kavramı arasındaki köken, tarih, coğrafya vs. tahayyülleri açısından uyumsuzlukların sıkıntılarını yaşamakta ve tabanını İslami parti ve hareketlerin etki alanına doğru itmektedir.

Anahtar sözcükler: MHP, Millet, Söylence, Devlet, İslam

abstract

At the referendum on the 12th September 2010, the Nationalist Action Party (MHP) as the bearer of the nationalist politics in Turkey, could not prevent the influence of the government party Justice and Development Party (AKP) and got a negative result. This referendum reveals especially two antinomies of the MHP, which has an ultranationalist and fascist ideology depending on a myth of origins. Firstly, whereas the MHP gains political influence by exalting and idealizing the state, it experiences a political fragility as a result of the absence of an identity free from the state-power. As the second antinomy, while the party can mobilize people in certain localities and at certain historical moments with the elements of Islam, it suffers an antinomy because of the incongruities between the concepts of Turkishness and Islam, which have divergent imaginations of the origins, history and geography and so it pushes its grassroots to the field of influence of the Islamic parties and movements.

Key words: NAP, Nation, Myth, State, Islam

12 Eylül 2010 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumunun sonuçları, en çok Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) başarısızlığı üzerine net sonuçlar verir görünmektedir. MHP, referandumda Anayasa değişikliğine anamuhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile birlikte "hayır" kampanyası yürütmüştü. Oyların neredeyse % 58'inin "evet" şeklinde verildiği referandumda sonuç CHP ve MHP yönetiminin beklentilerinin tersi biçimde gerçekleşmiştir. Genelde CHP'nin güçlü olduğu Ege ve Akdeniz kıyılarındaki "hayır" oyları üstünlük sağlarken, MHP'nin kaleleri olarak bilinen Orta ve Doğu Anadolu bölgelerindeki birçok seçim bölgesinde "hayır" oyları partinin son seçimdeki oylarına bile ulaşamamıştır. Bazı gazeteciler referandum sonuçlarını

MHP'nin Türk siyasetinde artık önemini tamamen kaybettiği şeklinde yorumlayacak kadar ileri gidebilmişlerdir: "Bu referandum muhalefet cephesindeki partilerden MHP'yi bitirdi, CHP ise Kılıçdaroğlu ile arkasına öyle fazla rüzgâr almadığını gösterdi. Sonuçlara baktığımızda "Evet" kesimine büyük kaymanın MHP'den olduğu görülüyor. Bahçeli'nin seçim bölgesi Osmaniye'de bile Evet oylarının fazla olması bu görüşümü güçlendiriyor sanırım. Belli ki MHP lideri tabanını tutamamış. Erdoğan'ın özellikle 12 Eylül darbesine yönelik propagandası MHP tabanında etkili olmuş ve parti büyük oy yitirmiş. Bunun sonucunda önümüzdeki seçimlerde MHP tabanının AKP'ye kayması ve MHP'nin baraj altında kalması kimseyi şaşırtmamalı" (Ataklı, 2010).

* Bielefeld Üniversitesi, Dil Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

MHP'nin Türk siyasetinde artık öneminin kalıp kalmadığı veya önümüzdeki seçimlerde barajı geçip geçemeyeceği gazetecilik açısından ilginç olsa bile, bilimsel açıdan yanıtlanması mümkün olmayan spekülatif bir sorudur. 12 Eylül referandumunun sonuçları da dahil olmak üzere geçmişteki hiçbir seçim sonucu, bize gelecek seçimde MHP'nin ne kadar etkili olacağını söylemek imkanını vermeyecektir. Yaklaşık yarım yüzyıla yakın tarihinde, MHP çeşitli iniş çıkışlar yaşamıştır. Parti değişik dönemlerde değişik biçimlere bürünse de, hemen her zaman milliyetçi siyasetin ana hareketi olmayı başarmış ve Türk siyasetini kendi gücü nispetinde etkilemeye çalışmıştır. Gelecekte MHP hareketinin Türk siyasetini nasıl etkileyeceği, bugünden kestiremeyeceğimiz birçok parti içi ve parti dışı etmene bağlıdır. Bu nedenle MHP'nin nereye doğru evrileceği ve önümüzdeki dönemde siyasete ne tür etkilerinin olabileceği veya olamayacağı soruları bu makale sınırlarının dışında kalacaktır. Makalenin temel amacı, referandum sürecindeki MHP kampanyası ve referandum sonuçları üzerinden, milliyetçi hareketin siyasi analizine katkıda bulunabilecek bir tespit olarak MHP'nin çatışkılarını vurgulamak ve onları teorik ve tarihsel bağlamına oturtmak olacaktır.

çatışkı ve siyaset

Çatışkı (antinomi), sadece MHP'nin değil, her siyasi parti ve hareketin incelenmesinde vazgeçilmez bir değerlendirme noktasıdır. Hiçbir siyasi parti, yekpare bir ideolojik ve örgütsel bütünlük halinde hareket edemez. Milliyetçilik, köktendincilik, sosyalizm, liberalizm gibi ideolojiler, teorik olarak en saf halleriyle belli bir tutarlılığa sahip olabilirler. Ancak bu ideolojilerin teorik tutarlı halleri, genellikle sadece bir soyutlama boyutunda var olurlar. Bu soyutlama düzeyindeki teorik tutarlılık, gerçek siyasi bağlamlardaki kavram ve yönelimleri tümüyle kapsamaktan uzak kalır. Bu durumun gerçek hayattaki görünümü, çeşitli ideolojilerin değişik tür, tarz ve oranlarda birbiriyle bağlantılanması ve esasında kendi saf ideolojik halinde barınmayan kavram ve terimlere muhatap kalması olur. Örneğin Marksizm açısından sınıf kavramı merkezidir, diğer deyişle sınıf kavramı Marksizmin olmazsa olmaz kavramlarından birisidir. Millet kavramı Marksist teorik yapısı içinde sınıf gibi zorunlu değil, rastlantısal, olumsal ve geçici bir rol oynar. Temel fikirleri sınıf, üretim ilişkileri gibi terimlerin açılanmasıyla başlayan Marksizm, teorik düzeyde mutlak suretle millet kavramına uğramak zorunda değildir. Ancak gerçek hayatta millet sorunu, Marksizmin açıklaması gereken bir gerçeklik olarak durur.

Bu durumda kavramsal düzeyde iki türlü mantıksal çatışkının ortaya çıkabileceği akla gelmektedir. Birinci çatışkı, ideolojiye içrek kavramlarla ideoloji dışı egemen kavramlar arasında olur (Marksizm örneğinde sınıf ile millet kavramları arasında). Siyasi ideolojilerin mantıksal çatışkılarının daha derine inen ve esasında daha etkili olan ikinci boyutu ise, ideolojiye içrek kavramların, kendi dışındaki kavram ve gerçekliklerin baskısıyla kavram içinde gerçekleşen çatışkıdır. Yine Marksizm açısından örneklemek gerekirse, sınıf, üretim gibi kavramların sadece millet gibi başka kavramlarla ilişkisi değil, kendi başına anlamları açısından çeşitli sosyolojik ve tarihsel örüntülerde kapladığı anlam sahası, içsel bir gerilime maruz kalır. Kavramların bu içsel gerilimi, ideolojinin taşıyıcılarının önüne çözülmesi ve daha karmaşık bir düzeyde açıklanması gereken problemler koyar.

Her ideoloji gibi, milliyetçiliğin ve faşizmin siyasi bir analiz açısından belirleyici olan çatışkıları vardır. Esasında açık gibi görünse de yine de vurgulanmasının önemli olduğunu düşündüğüm nokta, bu çatışkılarının ideoloji ve siyasi hareketlere *özgü* niteliklere sahip olduğudur. Siyasi hareketlerin odaklandığı kavram ve olguların farklı olduğu zaten ilk bakışta hemen görülebilecek bir gerçekliktir. Ancak çatışkılarının özgüllüğü bu düzeyde kalmaz. Daha üst bir düzeye çıkıldığında siyasi ideolojilerin paylaştığı, muhatap kaldığı veya propaganda ettikleri kavramların farklı içerik ve değerlere sahip olduğu görülecektir. Örneğin 'devlet', hemen her siyasi ideolojinin muhatap almak zorunda kaldığı bir kavram ve gerçeklik olarak göze çarpmaktadır. Ancak ideolojilerin, bu kavram ve gerçeklikle algılayış ve ilişkileneş biçimleri birbiriyle karşılaştırılmayacak kadar farklıdır.

MHP'nin ideolojisi

MHP'nin ideolojisini tanımlarken milliyetçilik, ultramilliyetçilik, aşırı sağcılık, radikal milliyetçilik, faşizm gibi değişik kavramlar kullanılmaktadır. MHP için hangi kavramların ne kadar uygun olduğu sorusuna en genel olarak şu şekilde yanıt verilebilir: MHP ideolojisini nitelemek için yukarıda sıralanan bütün kavramlar uygundur, ancak ultramilliyetçilik ve faşizm kavramları MHP ideolojisini diğerlerine göre daha az yanlış anlamaya meydan verecek şekilde yansıtır. MHP, temel ideolojisinin milliyetçilik olduğunu belirtmiş ve bu kavramı parti ismi olarak da seçmiştir. İdeolojisinin merkezinde millet kavramı yattığına göre, MHP'nin milliyetçi olmadığını söylemek gereksiz bir zorlama olur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nden (AKP) Cumhuriyet Halk Partisi'ne

spot

spot

(CHP) Türkiye siyasetindeki diğer partilerin çoğu da, milliyetçi öğeleri kullanmakta ve sahiplenmektedirler. Bunlar arasında MHP'nin farkı, milliyetçiliği temel ideoloji, diğerlerinin ise milliyetçiliği kendi temel ideolojilerinin altında bir yan ideoloji olarak görmesidir.

Diğer partilerle farkını vurgulamak açısından milliyetçiliği yoğun bir şekilde vurgulayan MHP'yi ultramilliyetçi olarak nitelemek mümkün ve hatta daha doğrudur. MHP, toplumdaki iktisadi düzeni radikal bir biçimde değiştirmek isteyen bir parti değildir; o nedenle radikal milliyetçilik kavramının MHP'ye uygun olmadığı düşünülebilir. Ancak radikal kavramını, milliyetçiliğin aşırı militan ve aktif bir biçimde vurgulanması olarak gördüğümüzde bu kavramın da MHP ideolojisi açısından tanımlayıcı olduğu görülecektir. Parti isminde bulunan 'hareket' kavramı ve Ülkü Ocakları'nın bayraklarında bulunan kurt simgesinin hareket halinde olması (uyuyan değil uluyan bir kurttur bu), militanlığa ve radikallığa bir vurgudur. Türkiye toplumunda İslamcılık ve aşırı milliyetçilik, aşırı sağ yelpazedeki iki ideoloji olarak görülmektedir. Bu anlamda MHP, aşırı sağdaki tek oluşum değildir. Ancak partinin kesin olarak aşırı sağ kategorisi içine yerleştirilebilmesi, MHP bağlamında bu kavramı kullanmanın meşru olduğunu göstermektedir.

MHP yöneticileri kuruluş yıllarından beri resmi olarak faşizm kavramına mesafelidir. Ancak parti, faşizmle olan mesafesini, faşizmin özünde yatan yabancı düşmanlığı çerçevesinde koyar: MHP'nin faşizme karşı oluşunun ana nedeni, onun yabancı bir ideoloji olmasından kaynaklanmaktadır. Faşizm, 20. yüzyıl başlarında İtalyan aşırı milliyetçiliğinin siyasi örgütlenişi olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramı başka bağlamlara aynı isimle taşımanın, farklı ülke aşırı milliyetçiliklerinin özgüllüklerini göz ardı etmek olacağını düşünmek mümkündür. Gerçekten de İtalyan aşırı milliyetçiliğine faşizm, Alman aşırı milliyetçiliğine Nazizm ve Türk aşırı milliyetçiliğine ülkücülük demek bu özgüllükleri dikkate almak açısından daha doğru değil midir? Kanımca bu kadar özgüllüğe vurgu yapmamız halinde, ne ulusal ne de uluslararası anlamda hiçbir genel siyasi kavramı kullanmamız mümkün olabilir. Kapitalizm, sosyalizm, liberalizm, din gibi kavramların hiçbirisi, ne farklı ülkelerde ne de tek bir ülkenin her yerinde aynı içerik ve biçime sahiptir; bu kavramlar mutlaka içinde heterojenlik taşır. Buna rağmen, bu kavramların farklı ülkelerde birbirine benzerlikleri o kadar fazladır ki, bunları değişik bağlamlarda kullanabiliyoruz. Faşizm kavramı örneğinde, Alman Nazizminin, İtalya'daki faşizmin belli ilkelerini daha da saf haliyle hayata geçirdiği bi-

le söylenebilir. Faşizm denilince akla ilk olarak Alman nasyonal sosyalistlerinin gelmesi rastlanmaz. Bu nedenle, 'Alman Nazizmi İtalyan faşizminden daha da faşisttir' diye bir tez öne sürmek bile mümkün olabilir. Farklı ülkelerde ilk defa İtalyan faşizminde ortaya çıkan bir tarihsel olgu kendini çok benzer biçimde göstermiştir. Hem Alman Nazizmi, hem de Türk ülkücülüğü ideolojik mekanizmalar ve siyaset tarzı anlamında İtalyan faşizmiyle ortak temelleri paylaşmaktadırlar. Milliyetçi ideolojinin temel olarak alınması, köken söylemlerinin vurgulanması, devletin yüceltilmesi, liderin kültleştirilmesi gibi ayırt edici özellikler hepsinde vardır.

millet, söylence ve kriz

Türk siyasetinde MHP'yi diğer partilerden ayırmak için aşırı milliyetçilik ve faşizm kavramları en uygun görünmektedir. Aşırı milliyetçi ve faşist ideolojilerin işleyişini anlayabilmek için *millet*, *söylence* (mitos) ve *kriz* kavramlarının özel öneme sahip olduklarını düşünüyorum. Ulus-devletin kurulduğu ve sağlamlaştığı dönemden sonra milliyetçiliği merkeze alan siyasi hareketler genelde faşist karakter taşırlar. Bu partiler, millet fikrine dayalı bir devletin gücünü arkasında hissedip genellikle toplumda zaten dışlanan ve ezilen kesimleri temel sorun olarak takdim ederek siyaset yapmaya çalışırlar. MHP örneğinde olduğu gibi bu hareketler hem milliyetçi hem de faşist tanımını aynı anda hak edebilirler. Tarihsel olarak her milliyetçi hareket faşist değildir, ama her faşist hareket milliyetçidir. Faşist hareket için millet kavramı merkezi bir kavramdır.

Millet kavramına yaslanan her siyasi özne faşist ya da aşırı milliyetçi değildir. Bu durumda zaten tanımlanması zor bir kavram olan millet için örneğin Nina Glick-Schiller'in yaptığı gibi 'akışkan bir gösterge' nitelemesi kullanılabilir mi? Glick-Schiller, ABD'de yaşayan Haiti milliyetçisi bir tarih profesörü olan Georges Fouron ile birlikte diasporadaki göçmen milliyetçiliği üzerine yazdığı kitapta, kitabı yazma sürecinde milliyetçilik karşısındaki önyargılarından vazgeçtiğini, artık milliyetçiliğin küresel düzeyde eşitlik mücadelesine katkı verebilecek bir türünün de olabileceğini gördüğünü yazıyor (2001: 28-30). Yazarlar, bu siyasal iddiayı teorik olarak temellendirmek için, 'akışkan gösterge' ve 'çift yönlü yol' olarak milliyetçilik gibi millet kavramının belli bir öze sahip olmadığını ifade eden tanımlar öne sürerek araçsalcı bir yoruma kapı aralamaktadırlar.

Millet kavramı iyilerin elinde iyi, kötülerin elinde kötü olan bir araç değildir.² Millet kavramının bir özü, yani kavramın tanımlanmasında olmazsa

olmaz evrensel nitelikleri vardır. Çeşitli tarihsel ve toplumsal bağlamlarda kavram farklı, hatta karşıt siyasi biçimler olsa da, kavramın her tarihsel ve toplumsal koşulda belli geçişlilikleri ve sınırları zorunlu kılan bir takım nitelikleri vardır. Bu nitelikler, zaman zaman taşıyıcısı olan öznelere de hiç hesaba katmadıkları sonuçlara yol açabilir. Kavram, tarihsel olarak belli bir an içindeki öznelere keyif ve dileklerine göre değiştiremeyecekleri kadar toplum içinde kesin ve katı bir anlam sahiptir. Bu anlamın erimesi ve başka bir anlam kazanması için, çeşitli öznel ve nesnel etmenlerin bileşimiyle başka bir tarihselliğin yaşanması gereklidir.

En az son birkaç yüzyıldır millet kavramının özünde politize edilmiş köken söylemleri vardır.³ Ortak dil, ortak din, ortak kültür gibi öğeler, millet kavramını tanımlamak için zorunlu olan kategoriler değildir. Zaten fazlasıyla soyut ve belirsiz olan kültür kavramını bir kenara bırakıp daha somut olan dil ve din örneklerine bakalım: En yüzeysel bir bakışla bile, aynı dil ve dine sahip olan farklı millet tahayyüllerinin, aynı dil ve dine sahip ortak millet tahayyüllerinin olduğu sayısız örneklerle karşılaşırız. Millet kavramı siyasi olarak kurgulanmış modern bir kavramdır ve özünde ortak kökenden gelmiş olma aksiyomu yatar. Bu aksiyom ise, mantıksal argümanlara değil, belli bir grubun ilk tarihinde bulunduğu varsayılan söylemlere dayanır. Belli bir millete ve etniye sahip insanların hepsinin tüm tarih ve daha da önemlisi tarih öncesinde de aynı kökenden geldiklerini bilimsel olarak ispat edebilmeleri mümkün değildir. Aynı kökenden gelme düşüncesi, insanın doğasında yoktur, siyasi bir üretime ihtiyaç duyar. Bu siyasi üretimi belli bir dönemde milliyetçi aydınların üretmesi gerekmektedir. Türkiye örneğine baktığımızda milliyetçiliğin esas işinin, söylemler bulmak ve onları bir millet ideolojisine bağlamak olduğunu görüyoruz. Ziya Gökalp'in milliyetçiliğe esas hediyesi, fikir yazılarından ziyade, derlediği ya da ürettiği söylemlerdir. Milli bayramlar, genellikle söylemlerdeki anlatıları ve simgeleri hatırlatır ve böylece toplum, kendisinin bir millet olduğunu hatırlar. Söylencelerin biçimsel özelliği, yazılı bir temel metne değil, dilden dile aktarılan sözlü anlatılara dayanmasıdır.⁴ Bu durum, modern çağdaki milliyetçiliğin üretimi açısından önemli bir imkan verir. Bozkurt, Ergenekon gibi söylence öğeleri hiçbir şekilde ispat etme ve bilimsellik kaygısı gütmeyen her türlü biçimde yeniden üretilir. İlk toplumların temel ideolojik formasyonu olarak söylemlerin temel işlevi, anlaşılamayan ve çözülemeyen varlık krizlerine isim koymak ve onları ertelemektir (Gulian, 1971: 181; Blumenberg,

1996: 41). Kriz, söylemlerin olmazsa olmaz ögesidir. Millet kavramının özünde bulunan söylence kavramı dolayısıyla, millet ve kriz kavramları arasında mantıksal bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Kriz algısının, millet kavramı için en değerli yakıtlardan biri olmasının bu türden bir teorik bağlantısı var gibi görünmektedir.

MHP'nin ideolojik ve tarihsel temelleri gereği, mantıksal çatışmayı en çok taşıması gereken kavramlar millet ve devlet kavramlarıdır. Örneğin Avrupa Birliği tartışmasında, Avrupa'yla kimliksel düzeyde de bütünleşmiş olmanın, hali hazırda Türk milleti tanımıyla nasıl bir araya gelebileceği hem siyasi hem de ideolojik olarak çözülmesi gereken bir meseledir. Avrupa Birliği - Türkiye ilişkileri Türk milliyetçiliği açısından önemli bir sorun alanı olarak kalacaktır. Ancak Avrupa Birliği ile ilişkilerin yavaşladığı bir dönemde bu belirsizlik alanı geri plana çekilebilir. Yine 1970'lerde MHP, esas olarak sosyalist ideolojilerin etkisini de kırabilmek için bir antikapitalizm vurgusu yapıyordu. 1990'lı yıllardan sonra giderek normalleşen bir biçimde neoliberalizmi öven bir retoriğe sahip olan MHP yöneticileriyle birlikte antikapitalizm vurgusuna ihtiyaç kalmadı. Marksizmin toplumda yaygın ve etkili bir ideoloji olmaktan uzaklaştığı bir dönemde sosyalizm ve antikapitalizm gibi kavramların MHP açısından hangi çelişkileri barındırdığı sorusu da önemsizleşmiştir. Son referandum süreci ve sonuçları çerçevesinde özellikle iki çatışma alanı, yani a) İslam ve b) 'devlet' MHP açısından çözülmesi gereken sorunlar olarak daha fazla önem kazanmış gibi görünmektedir.

İslam ve Türklük

Anayasa reformuyla ilgili referandum sonuçlarında MHP açısından göze çarpan ilk şey, MHP'nin güçlü olduğu Orta ve Doğu Anadolu illerinde MHP propagandasının etkisiz kalması ve buralarda "evet" oyunun daha ağırlıklı olarak çıkmasıdır. Bu bölgelerde İslami ideolojiyle özdeşleştirilen iktidar partisi AKP'nin, MHP tabanını ciddi biçimde etkilediği görülmektedir. Bu referandumda MHP yöneticilerinin telkinlerine rağmen "evet" oyu veren milliyetçi tabanın gelecek seçimlerde gerçekten MHP yerine AKP'yi seçeceği kuşkuludur. Referandumun doğasından kaynaklanan nedenlerle, referandum sonuçlarıyla normal seçim sonuçlarını kıyaslamak mümkün değildir. Sadece "evet" ve "hayır" oyları arasında yapılan bir seçim, ayrıntılı sonuçlar çıkarmak için yeterince veri sağlamaz. Ancak genel bir çıkarım olarak, en azından MHP'nin kaleleri olarak görülen Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde İslami kimliği ön planda olan bir partinin, MHP

spot

spot

tabanını büyük kitleler halinde yönlendirme kapasitesinin olduğu görülmüştür. Bu yönlendirmeyi, "AKP, MHP seçmenini kendi tabanı haline getirdi" şeklinde yorumlamak şimdilik mümkün değildir.

Buna karşın, bu bölgelerde MHP tabanının İslami vurguya sahip partiler tarafından yönlendirilebilmesinin teorik ve siyasi olarak önemli olduğunu düşünmekteyim. İslam ve Türkçülük, MHP açısından tamamen birleştirilmeleri mümkün olmayan bir çatışkı noktasıdır. Kökene vurgunun temel olduğu İslam ve Türk kavramları birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan farklı köken tahayyülleri üzerine temellenirler. Bu kavramlardan herhangi birisini merkeze aldığımızda, diğeri ya aşırı derecede önemsizleşmekte ya da bir yük ve belki de çözülmesi gereken bir sorun olarak durmaktadır. En genel felsefi düzeyden inip tarihsel siyasi düzeye geldiğimizde de, İslam ve Türklük arasında çözülemez uyumsuzlukların olduğu görülecektir. Siyasi olarak, İslamın tüm dünyaya yayılması gerçekleşmesi en azından teorik olarak mümkün bir idealdir. Dünyadaki tüm insanların Müslüman olması düşünülebilir ve bu ütöpik durum genel olarak Müslümanların isteğine de uygundur. Tüm dünyanın Türk olması daha az düşünülebilecek bir şeydir. Zira etnik bir millet fikri, bu millete ait olmayan etnisitelerin olduğunu da varsayar. Nizam-ı Alem fikrini belli bir biçimde yorumlayıp dünyanın Türklerin egemenliği altında tamamen İslamlaştırması düşüncesiyle bu çatışkı çözülebilir veya en azından ertelenebilir görünmektedir. Ancak belli tarihsel anlarda, siyasi olarak yönelim belirlemek açısından bu iki kavram arasında çözümü güç uyumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki Türkçülük ve İslamcılık arasındaki tartışma, farklı siyasi sonuçları ve coğrafi tahayyülleri olan ve ara yolun bulunmasının zor olduğu bir tartışmadır. İmparatorluk temelinde devleti kurtarmak isteyen Osmanlı aydınının, nereye saldıracağına karar vermesi açısından teorik olarak yanıtlanması gereken bir sorudur bu. Türkçülüğün coğrafi tahayyülleri ile İslamcılığın coğrafi tahayyülleri arasında keskin farklar vardır.

20. yüzyıl başlarındaki bu ilk dalga Türkçülüğünün belki de en önemlisi temsilcisi olan Ziya Gökalp, Türklerin kökenine dair birçok söylence üretip siyasallaştırırsa da, İslam'dan vazgeçmez. Gökalp'e göre, İslam'ın Türklük için önemli bir yeri vardır ve Gökalp, tüm uyumsuzluklarına karşın Türklük ve İslamlık kavramlarını bir arada tutmaya, onları birbirine tutkallaştırmaya çalışır. 1930'lardaki ikinci dalga Türkçülük içinse İslam önemini yitirmiş, hatta bazı Türkçüler için yaban-

cı bir öge haline gelmiştir. Faşist ırkçılığın Avrupa'da egemen olduğu bir dönemde Türk siyasetinde Türkçülük kendisine ideolojik bir boşluk bulmuş ve bunu birinci dalga Türkçülüğün aksine safi Türklük üzerine kurarak yapmıştır. İkinci dalga Türkçülüğün en önemli figürü olan Nihal Atsız, Türk ırkçılığı temelinde söylenceler üretmiştir. Bugün sıradan bir ülkücü açısından hem Gökalp, hem de Atsız siyasi yazıları ve düşüncelerinden ziyade köken söylenceleriyle dolu şiirleri, öyküleri ve romanları nedeniyle önemlidir. 1960'lardan sonra Alparslan Türkeş liderliğinde siyasallaşan Türk milliyetçiliği, İslam ve Türklüğün birliğine vurgu yaptı. Ancak uyumsuzluklar, çeşitli bağlamlarda kendisini sürekli olarak göstermiştir. BBP'nin MHP'den ayrılmasında İslami öğelerin parti politikalarındaki yeri tartışması hayati rol oynamıştır. Son referandum örneğinde ise, MHP tabanından İslami vurgulu partilere geçişin olduğu yeniden görülmüştür.

devlet ve siyaset

12 Eylül 2010 referandumunu, AKP tarafından 12 Eylül rejimiyle hesaplaşma olarak propaganda edildi. Sonucun AKP'nin istediği şekilde gerçekleşmesi, partinin bu stratejisinin başarılı ve etkili olduğuna bir işaret olarak görülebilir. Referandum "evet" oyu vermenin, 12 Eylül askeri rejimi ve anayasasıyla hesaplaşmaya yardımcı olabileceği düşüncesi kabul edilirse, ister sosyalist ister ülkücü kesimden olsun 12 Eylül askeri rejimi altında mağduriyet yaşamış herkesin, bu öneriye sıcak bakması anlaşılır bir hale gelir. 12 Eylül darbesinin ilk öncelikli hedefi sosyalist sol olduğu için, darbe sonrası ülkücüler üzerine de (daha geç ve daha az yoğunluklu olsa bile) baskılar yapıldığı bazen göz ardı edilmektedir. Birçok MHP yöneticisi ve ülkücü militan 12 Eylül darbesi sonrası hapse atıldı ve dokuz ülkücü idam edildi. Sosyalist sol açısından 12 Eylül darbesiyle hesaplaşmak gerekliliği, mantıksal bir zorunluluktur. Sosyalist solun devleti ve askeri rejimi eleştirmek açısından hiç bir ideolojik ve siyasal engeli yoktur. Ancak, ülkücüler ve genel olarak Türk milliyetçileri için durum farklıdır. 12 Eylül askeri darbesiyle hesaplaşma ya da darbeye karşı bir mesafe koyma, ülkücüler için kesin olarak halledilmiş bir mesele değildir. Askeri rejimin ülkücülerini de ezme politikası, devlete kutsal bir anlam ve yer atfeden ülkücüler açısından açıklanması zor bir durum yaratmıştır.

MHP ve milliyetçi siyaset, devleti milletle özdeşleştirip, kendisini de milletin gerçek temsilcisi olarak görüyordu. Böyle bir mantıkla kendisini devletle özdeşleştirmiş oluyor, devletin gücünü arkasında hissederek kendinden emin bir siyasi

duruş sergiliyordu. 12 Eylül askeri rejiminin bir yandan milliyetçi ideolojiyi yoğun olarak kullanıp, bir yandan da MHP yöneticilerini ve ülkücü militanları baskı altına alması, MHP'nin 12 Eylül rejiminde vücut bulan Türk devleti karşısında iyice güçsüz ve omurgasız kalmasına yol açtı. MHP yöneticileri hapisteyken, MHP'nin güçlü olduğu illerde 12 Eylül rejiminin 1982 anayasası için ortalamasının üzerinde yüksek oylar verilmesi, MHP'nin ve parti tabanının devletle ilişkisini göstermesi açısından ilginçtir. Partinin devleti kutallaştıracak ölçüde yücelttiği ve onu baba, kendisini suçlu bir oğul gibi resmettiği bir ortamda, parti tabanının devletin gösterdiği yönde oy kullanması, esasında mantıksal bir sonuç olmuştur.

Son referandum oylamasında ise, Orta ve Doğu Anadolu bölgelerindeki illerde MHP'ye rağmen iktidarın isteği doğrultusunda oylar verilmiştir. AKP, yaptığı propagandalarla kendisinin 12 Eylül rejimi altında baskıya uğramış ülkücü kesimlerin de sözcüsü olduğuna ikna etmeye çalışmış ve görüldüğü kadarıyla bunda başarılı da olmuştur. 12 Eylül rejimiyle hesaplaşma, MHP tabanının bir kısmı için çekici bir başlık olmuştur. Ancak devletle ilişki bağlamında belki daha da önemli olan, AKP'nin bir yandan devletin bazı kurumlarına karşı MHP'ye oranla daha kendinden emin bir duruş sergilerken, öte yandan devlet ve iktidarın etkin bir kullanıcısı ve temsilcisi gibi görüntü çizmeye başlamış olması gerçeğidir. MHP, devletle kendini o kadar özdeşleştirmiştir ve aynı anlama gelmek üzere, kendine devletin dışında o kadar az belirgin bir kimlik sahası tanımlamıştır ki, MHP'nin etkisindeki bir milliyetçi, 'devletin veya iktidarın isteğini kabul etmek, zaten aynı zamanda MHP ideolojisini kabul ediyor olmak anlamına gelir' şeklinde düşünür görünmektedir.

sonuç

Türkiye'de milliyetçi siyaset denildiğinde ilk akla gelen siyasi aktör haklı olarak hâlâ MHP'dir. İslami öğeleri daha çok kullanan bir Türk milliyetçiliğinin taşıyıcısı olma iddiasıyla bu partiden kopan BBP, MHP'nin etki gücüne yaklaşamamıştır. Siyasi bir parti olarak MHP, Türkiye'de milliyetçiliğin ana temsilcisidir ve milliyetçiliği özel olarak vurgulamadığı dönemlerde bile genel olarak Türkiye siyasetini daha milliyetçi bir yöne doğru çekme işlevine sahiptir. 1990'lar boyunca olduğu gibi, MHP'nin iktidarın bir parçası olmadığı bir dönemde de, milliyetçiliğin toplumun en baskın ideolojilerinden birisi görülmüştür.

MHP'nin milliyetçi siyasetin ana siyasal aktörü olduğunu söylemek, Türkiye'de milliyetçi siyasetin ana renginin daima MHP tarafından belirlen-

diği anlamına gelmemektedir. Liberal, İslami ve hatta sol siyasetçi ve aydınların milliyetçi hegemonyaya MHP'den çok daha fazla katkı yaptığı dönemler olmuştur. Ayrıca Türk siyasetine özgü bir siyasi öznenin daha Türk milliyetçiliğinin toplumdaki etkisi açısından hayati öneme sahip olduğunun altını çizmek gerekiyor: özellikle 12 Eylül 1980 darbesinin ardından kurulan askeri rejim, İslamcılığın yanı sıra milliyetçiliğin de toplumda egemen ideolojiler haline gelmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. MHP açısından ironik, siyasal analizler açısından ilginç olan ise, askeri rejimin milliyetçi ve otoriter bir düşünüş yapısını toplumda tesis etme hamlesini MHP'yi de ezerek yapmış olmasıdır. Kürt meselesi gibi birçok önemli siyasi başlıkta MHP, yeni ve yaratıcı bir çizgi geliştirmek zorunda olmadan devletin ideolojik çizgisini aynen devam ettirerek kendisine etki alanı yaratabilmiştir. Ancak devlette bu aşırı bağlılık ve dolayısıyla devletin resmi ideolojisinden ayrı kendine ait bir kimlik ve çizginin geliştirilemeyişi, 12 Eylül referandumunda da görüldüğü gibi, MHP'nin önüne yeni bir biçimde çözülmesi gereken bir çatışma olarak çıkmaktadır.

Bu yazıda vurgulanan diğer bir çatışma olarak İslam meselesi de MHP açısından önemli bir başlık olmayı sürdürecektir. Tüm dünyaya yayılma amacındaki bir din olarak İslam –daha doğrusu Sünni İslam– ile mutlak suretle bir ötekine (Türk olmaya) ihtiyaç duyan Türk kimliği arasında teorik olarak hiçbir zaman kapanmayacak bir açığı vardır. İslam ve Türklük arasındaki ilişki nasıl olmalıdır sorusu yer yer geri planda kalsa da sürekli olarak milliyetçi hareketin gündeminde olacaktır. Son referandum süreci AKP'nin Osmanlı İmparatorluğu'na göndermelerde bulunan hakimiyet tahayyüllerinin Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde MHP tabanını etkilediğini göstermektedir.

MHP referandumda propagandasını bölücülük tehlikesi üzerine kurarken kendisinin nasıl bir Türkiye modeli önerdiği noktasını geri planda bırakmıştır.⁵ İlk bakışta bunun MHP'nin başarısızlığının nedenlerinden birisi olduğu fikrine kapılmak mümkündür. Ancak MHP'nin çok başarılı olduğu 1999 seçimlerinde de ortaya somut bir Türkiye modeli planı koyduğunu söylemek mümkün değildir. 1999 seçimlerinde de MHP, ağırlıklı olarak Kürt milliyetçiliğine karşı oluşan şovenist tepkilerin sonuçlarını toplayabilmiş, soyut bir 'lider Türkiye' vurgusunun ötesinde somut bir iktisadi ya da sosyal model öne çıkarmamıştır. Bölgede ve dünyada egemenlik kuracak "lider ve üstün Türkiye" düşüncesi zaten milliyetçiliğin temelinde yatan fikriyattır. MHP milliyetçiliğinin, yani faşizmin bu temel fikriyatı, rasyonel model ve açıklamalarla değil, milli kriz hezeyan-

spot

spot

larının derinleşmesi ve buna mukabil köken söylemlerinin siyaset ve toplum hayatında tanımlayıcı bir değer haline gelmesiyle ortaya çıkmakta ve siyasi bir güç haline gelmektedir.

dipnotlar

- 1 Yazarlar diasporadaki göçmen milliyetçiliğini nitelemek için ünlü milliyetçilik teorisyeni Benedict Anderson'ın bir konuşmasında dile getirdiği 'uzak mesafeli milliyetçilik' kavramını olumlayarak kullanırlar. Başta Endonezya olmak üzere Güneydoğu Asya milliyetçiliği konusunda uzman olan Anderson, millet ve milliyet kavramlarının modern dünyanın bir kurgusu olduğu gerçeğini açımlayan belki de en önemli metin olan 'Hayali Cemaatler' (1993) kitabının yazarıdır. Milliyetçilik üzerine önemli ve değerli çalışmalar yapan Anderson'un 'uzak mesafeli milliyetçilik' üzerine konuşması Batıda yaşayan göçmenlerin perspektifinden bakıldığında tam bir hayal kırıklığıdır. Anderson, göçmenlerin sahip olduğunu iddia ettiği 'uzak mesafeli milliyetçilik' kavramının ortaya çıkışını, göçmenlerin Batı aşırı sağının bir kurbanı olmasında ve sorumluluktan muaf bir siyasetin çekiciliğine kapılmasında görür (1992). Anderson'un çizdiği resimde ilişkide oldukları toplumlarda göçmenlerin de yapıcı bir siyasi özne olabileceği düşüncesine yer yoktur.
- 2 Millet ve milliyetçiliğin açıklanmasının zor olduğunu, bunların ileri – gerici veya iyi - kötü biçimlerinin olabileceğini öne süren fikirler oldukça yaygındır. Bu tür fikirlerde kolayca tespit edilebilecek bir kolaycılık vardır. Zira bir kere millet ve milliyetçiliğin her türlü siyasi ideoloji ve hareketle her şekilde ilişkilenebileceği kabul edilirse, kavramın daha derinden incelenmesini, daha evrensel bir tanıma ulaşma çabasını bir kenara bırakmak mümkün hale gelir.
- 3 Söylencelerin millet kavramının açıklanmasında ana bir rolü olduğunu en fazla vurgulayan milliyetçilik teorisyenlerinden birisi Antony Smith'dir. Burada benim söylence üzerine yaptığım vurgunun, Smith'inkinden çok daha farklı olduğunu belirtmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Smith, bugün millet ve milliyet kavramının modern bir kurgu olduğu fikrini eleştiren en tanınmış ve en etkili kuramcıdır. Kendi pozisyonunu ilkö ve modernist yaklaşımların arasında görür (2004: 18-20). Millet kavramının modern bir kurgu olmadığını ispat etmek için ise, kökenleri modern öncesine dayanan milli söylemleri örnek gösterir. Oysa söylemlere gönderme yapmak, millet kavramının modern bir kurgu olduğu gerçeğiyle çelişmez. Elbette söylence, modern-öncesi toplumların bir ideolojik formasyonuydu. Ancak o dönemde de bir kurguydu. Ayrıca milliyetçilik, modern-öncesi söylencesini olduğu gibi kullanmaz. Onu modern ideolojinin koordinatları içine yerleştirmeden kullanması mümkün değildir.
- 4 Kanımca mitos kavramının Türkçeye söylence olarak çevrilmesi, bir nevi söylentiyi yani kaynağı kesin olarak bilinmeyen sözle bir anlatıyı çağrıştırmaya açıdan uygundur.
- 5 MHP'nin "Neden Hayır?" broşüründe anayasa reformu önerisi, toplumu kaosa sürüklemek isteyen yabancılara dayatması olarak gösterilirken, sürekli tekrarlanan tema bölücülüktür. Bkz. <http://www.mhp.org.tr/kitaplar/NedenHayir.pdf>

kaynakça

- Anderson, Benedict (1992). Long-distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics. Amsterdam: The Wertheim Lecture, Centre for Asian Studies.
- Anderson, Benedict (1993) Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. İstanbul: Metis.
- Ataklı, Can (2010) "MHP bitti, CHP eh", Vatan gazetesi, 13 Eylül 2010.
- Blumenberg, Hans (1996) Arbeit am Mythos. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Glick-Schiller, Nina ve Eugene George Fouron, (2001) Georges Woke Up Laughing: Long-Distance Nationalism and the Search for Home. Duke University Press
- Gulian, Constantin Ion (1971) Mythos und Kultur: Zur Entwicklungsgeschichte des Denkens. Wien, Frankfurt, Zürich: Europa Verlag.
- Smith, Anthony (2004) The Antiquity of Nations. Cambridge, UK: Malden, MA, USA: Polity Press.